

A KÜLFÖLDI UTAZÁSOK PEDAGÓGIAI JELENTŐSÉGE NAGY PEDAGÓGUSOK MUNKÁIBAN

Írta: BERECSKI SÁNDOR

A neveléstörténet írói az egyes pedagógiai elmélkedők munkáinak elemzésekor, értékelésekor aránylag kevés figyelmet fordítanak arra, hogy ezek nevelési rendszerükben milyen szerepet szánanak az utazásoknak, mi-ben látják nevelési-oktatási jelentőségüket. Így Platon, Komensky, Locke, Rousseau, akik műveikben teljes nevelési rendszert vázolnak, a nevelést csak akkor látják befejezettnek, ha azt utazások egészítik ki. Amint Locke mondja: »A nevelés utolsó részét rendszerint az utazás teszi; azt tartják, ez tetézi be a művet, ez végzi a gentlemanen az utolsó simítást.« [1]. Az említetteken kívül mások is, mint pl. Montaigne és Csernysevszkij, kifejtik az utazás pedagógiai jelentőségéről alkotott véleményüket — azzal a különbséggel, hogy mivel nem dolgozzák ki a gyermeki fejlődés szakaszait — az utazásokat nem egy nevelési rendszer tartozékának tekintik, ugyanakkor azonban fontosnak tartják az ember fejlődése szempontjából.

A kérdés elhanyagolásának — úgy gondolom — főleg két oka van.

Az egyik ok az, hogy azok, akik erről a kérdésről a legrészletesebben írnak, mint pl. Locke és Rousseau, az egyéni nevelés hívei, akik csak a jó-módú, gazdag gyermekek jobb nevelésére adnak tanácsokat és ezek érdekében építik fel nagy körütekintéssel kidolgozott pedagógiai rendszerüket. Ezek számára az elméleti útmutatás gyakorlati megvalósítása — társadalmi helyzetüknél fogva — nem jelentett megoldhatatlan feladatot. Az is természetes, hogy követelményük felállításakor maguk az elmélkedők sem gondoltak annak általános megvalósítására; ezzel magyarázható, hogy a pedagógia-története folyamán ez a kérdés nem került kellő megvilágításba. A neveléstörténet kutatóinak feladatuk többek közt pedig éppen az, hogy keressék azokat a pedagógiai útmutatásokat, amelyeknek gyakorlati alkalmazása előbbreviszik a széleskörű oktató-nevelőmunkát, illetve az, hogy a gyakorlati alkalmazásban meglevő eljárásokat történelmi kialakulásukban szemléljék. Az utazásoknak gyakorlati megvalósítása pedig részint anyagi okok miatt ütközött nehézségekbe, így nem válhatott az oktató-nevelőmunka általánosan használt módszerévé, részint a köznevelés megjavítása érdekében sokkal sürgetőbb problémákat kellett megoldani, sem-hogy az utazásokat úgy tekinthették volna, mint az ember fejlődésének szerves kiegészítőjét.

Nem lenne azonban helyes, ha csak azért mellőznénk a kérdés megvizsgálását, mert az egyéni nevelés hívei foglalkoznak legbehatóbban vele. Észre kell ugyanis vennünk, hogy amikor az utazás pedagógiai szempontból való hasznosságát, fontosságát vizsgálják — bár ezt saját neveltjük érdekében teszik — túllépnek az egyéni nevelés szűk körén, és olyan általános megállapításokat is tesznek, amelyek már nemcsak egy ember formálása szempontjából jelentősek, hanem általában az utazás emberformáló jelentőségére utalnak.

A kérdés elhanyagolásának másik okát éppen az utazások nevelési szempontból való megindokolásában kell keresnünk. Amint már említettük, az elmélkedők az utazásokat ugyanis szervesen kapcsolják nevelési célkitűzésük, felfogásuk megvalósításához. Mivel pedig az utazásokat ugyanazon elvek megvalósítása céljából ajánlják, mint a többi pedagógiai eljárásukat, ezért látták a kutatók feleslegesnek az utazásoknak külön való tárgyalását; attól tartottak ugyanis, hogy részletes fejtegetésük az elmélkedők pedagógiai elveinek ismétléséhez vezet. Az utazás kérdését azonban más oldalról is felvethetjük: pedagógiai rendszerükben az utazás egyben eszköz és módszer is arra, hogy nevelési elgondolásukat maradéktalanul megvalósíthassák. A kérdésnek ez a felvetése közelíti meg legjobban az utazásnak, mint nevelési tényezőnek a lényegét. Figyelmet érdemel az is, hogy amikor az utazásról szólnak, alkalmat találnak arra is, hogy kifejtsek nézetüket korukról, társadalmuk neveléséről, és kifejezésre juttassák világszemléletüket. A fentiek meggyőzhetnek bennünket arról, hogy az utazások értékelésénél nevelési elveik nem pusztán megismétlését végzik.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az említett elmélkedők — magától értetődően — az utazásokat csak pedagógiai szempontból vizsgálják. Ezt mutatja az is, hogy csaknem valamennyien kirekesztik e fogalom köréből a kereskedői, vagyonszerzés céljából végzett utazásokat. Így nyilatkozik pl. Montaigne: »Engem nem üzleti ügyek kergetnek a zordon hegyekbe.« [2]. Haszonlónézetet vall Rousseau is, amikor pl. azt mondja: az angolok azért utaznak, hogy forgassák pénzüket, nem pedig azért, hogy szorgalmukból éljenek. Az emberi haladásról vallott nézetének megfelelően úgy találja: »A kereskedelem és az ipar, amely összelegyíti a népeket, megakadályozza őket abban is, hogy tanulmányozzák egymást. Ha tudják, hogy mi hasznot húzhatnak egymásból, mi egyéb tudnivalójuk van még?« [3] Platon, aki a fogalmak pontos megjelölésére törekedett, szükségesnek látja megjegyezni: »A háború esetén és hadjáratok alkalmával történő elutazásokat természetesen nem volna méltányos a polgári utazások közé számítani.« [4] Az a törekvésük, hogy az utazások nevelési célt szolgáljanak, mutatkozik meg azokban a megjegyzéseikben is, amelyekben a gyakorlatban meglevő utazásokat éppen azért bírálják, mert — meglátásuk szerint — nem járulnak hozzá az ifjú emberek erkölcsi-értelmi fejlődéséhez. Rousseau szerint az utazásokat a szokásos utazási mód teszi természetlenné: »... nagy költségekkel végig szaladtak Európán, haszontalanságokkal foglalkozva vagy unatkozva, visszatérnek anélkül, hogy láttak volna valamit is abból, ami érdekelheti őket s valamit tanultak volna abból, ami hasznos lehet nekik.« [5] Az utazás tehát — amint még erre visszatérünk — bizonyos társadalmi osztály számára általános volt. A neveléstörténet tanulmányozása-

kor azonban találkozunk olyan megállapításokkal is, amelyek arra mutatnak, hogy az utazások gyakorlati megvalósítása akadályokba ütközött. Platonnál olvashatjuk: »... a krétaiakhoz hasonlóan (a spártaiak) egyetlen ifjúnak sem engedik meg, hogy idegen városokat látogasson: nem akarják, hogy ottani tanulmányainak eredményei kárbavesszenek.« [6] Medinszkij I. Miklós uralkodásának művelődési viszonyait elemezve mondja: »Megtiltották, hogy az egyetemet végzett fiatal emberek külföldre utazzanak,« [7] ezzel is bizonyítva I. Miklós uralkodásának haladást gátló törekvéseit. Ezek a példák is mutatják, hogy az utazásnak milyen nagy emberformáló, tehát pedagógiai hatása lehet.

Nem véletlen az, hogy a nagy pedagógusok, gondolkodók olyan fontos szerepet szánnak az utazásnak, hogy még nevelési rendszerükbe is felveszik. Ők maguk is sokat utaztak, széleslátókörű, világlátott emberek voltak, akik utazásaik során összehasonlítást tudtak tenni a különböző országok gazdasági-politikai fejlettsége, nevelése között, s önmagukon tapasztalhatták az utazások alakító hatását. Gondoljunk itt elsősorban Komen-skýre, aki a 30 éves háború eseményei miatt volt kénytelen hazájából elmenekülni és aki csaknem egész Európát bejárta: megfordult Angliában, Svédországban, Németországban, Lengyelországban, Magyarországon és Hollandiában. Útleírásai, levelei arról tanúskodnak, hogy nagy érdeklődéssel tanulmányozta a meglátogatott országok népeinek gazdasági és kulturális életét és ugyanakkor néhány helyen segítséget nyújtott a köznevelés megjavításához is. Mivel módjában volt tanulmányozni a gazdaságilag fejlettebb, a kapitalista gazdálkodás útjára lépő nyugati államokat, ezért hazánkba érkezve össze tudta hasonlítani hazánk feudális elmaradottságát ezek fejlettségével. Eppen az előbb elmondottak alapján látja olyan világosan Magyarországra érkezésekor a hibákat, de látja ugyanakkor a kivezető utat is, amint ezt a »Gentis felicitás« c. munkájában tapasztalhatjuk. Az elmaradt magyar közoktatás megjavításának érdekében fog hozzá a pánszofiai iskola megszervezéséhez is. Meg kell említenünk Rabelaist is, akiről Fináczy a következőket írja: »Sokat utazott, miközben emberismeretre tett szert s betekintést szerzett a népek erkölcsébe, szokásaiba, intézményeibe; korának nemcsak legtudósabb és legműveltebb, de egyúttal legtapasztaltabb emberei közé tartozott.« [8] Montaigne a renaissance kor új művelődési igényének kielégítési vágyával vállalkozik külföldi utazásra. Így nemcsak hangsúlyozza a világlátás fontosságát, de maga is részesült benne és Essais c. munkája széleslátókörűségéről, előítéletmentességről tanúskodik. Abban a korban az utazások nagyon divatba jönnek. Különösen Olaszországba tódulnak nagy számmal az idegenek. Montaigne életének is nagy eseménye volt külföldi utazása. 50 éves, amikor külföldi útjára indul és bejárja Németország déli részét, Svájcot, Olaszországot. Útjára tudatosan azzal a céllal indul, hogy keresse a természet szépségeit, a renaissance művészet remekait és főleg, hogy gyarapítsa ismereteit idegen országok, népek életének megismerésével. Ennek a célnak igyekszik eleget tenni, amikor pl. Rómában a régiségek helyett a római élet és emberek iránt mutat érdeklődést. Utazási vágyáról munkájában a következőket írja: »Egyesek szememre vetik, hogy nő és már-már öreg ember létemre nem hagyom abba az utazgatást. Nincs igazuk. Az a fő, hogy házunkat rendszerben hagyjuk sorsára s úgy, hogy az magától is elméndegetljen.« [9] Anyagi

helyzete lehetővé tette, hogy így nyilatkozzék. Rousseau is változatos életének tapasztalatai alapján tartja nagy fontosságúnak az utazásokat, bár külföldi »utazásai« rá nemcsak kedvező hatással voltak. Haladó nézetei elől kénytelen az egyház üldözése elől Svájcba, majd Angliába menekülni és csak élete végefelé tud visszatérni Franciaországba. »A hosszú évekig tartó állandó üldözések nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Rousseau-ban lelki betegség, az üldöztetés mániája fejlődött ki.« [10] Usinszkij, Tolsztoj külföldi utazásaik során nagy gonddal tanulmányozzák az illető országok nevelési és oktatási ügyét, hogy hazájuk közoktatása számára megfigyeléseket tegyenek. Usinszkij pl. több ország meglátogatása után állítja össze a nőnevelés külföldi helyzetének részletes áttekintését, Svájcban pedig az alsófokú iskolák helyzetét tanulmányozza és erről »Pedagógiai utazás Svájcban« c. leveleiben számol be. Tolsztoj is »több országot látogat meg, tanulmányozza a jótékonyági intézményeket és a népművelés helyzetét, megismerkedik egy sereg iskolával, gyermekmenhellyel és találkozik neves pedagógusokkal.« [11] Mindketten a külföldön szerzett tapasztalatokat az önálló orosz pedagógia kialakításának szemszögéből értékelik.

Saját tapasztalatuk mellett figyelembe kell venni egy másik fontos tény is ahhoz, hogy megértsük, miért tartják fontosnak a külföldi utazásokat. Ezt különösen figyelembe kell vennünk Montaigne, Locke, Rousseau értékelésénél. Társadalmi osztályukban ugyanis általános volt az a gyakorlat — amint már erre utaltunk —, hogy az ifjak külföldre mentek. Tekintve, hogy ennek az osztálynak nevelési igényét igyekeztek kielégíteni, lényegében nem is tudták kikerülni az utazások kérdésének a tárgyalását. Az előbb elmondottakhoz hivatkozunk Rousseau megjegyzésére: »Hibás összkodás tehát azt következtetni, hogy az utazás haszontalan, azért, mert rosszul utaznak.« [12] Locke pedig sajnálkozva teszi hozzá megjegyzéseihez: hiába van neki igaza, megállapításai mit sem fognak változtatni a bevett szokáson.

Tanulmányom célja az eddig elmondottak alapján kettős: részint figyelemmel kísérni azt, hogy egyes pedagógusok miben látják az utazások nevelőhatását, részint megállapítani azokat az összefüggéseket, amelyek révén az utazásokat nevelési rendszerükhöz kapcsolják. Az első kérdés, amit az utazások nevelőhatása szempontjából meg kell vizsgálnunk s amelyre valamennyien nagy gondot is fordítanak: az az utazásra legalkalmasabb életkor kérdése. Az utazás elé kitűzött nevelési cél sikeres megvalósítása nagymértékben függ attól, hogy milyen korban kerül arra sor. Ezért töreksenek a legalkalmasabb kor megjelölésére. Ennek a kérdésnek megvizsgálásakor szükséges röviden vázolnunk a gyermeki fejlődés általuk megállapított szakaszait, hogy megérthessük az utazásoknak ebben a fejlődési folyamatban elfoglalt helyét.

Platon az »Állam« és »Törvények« c. munkáiban az ember nevelésének következő szakaszait állapítja meg: a gyermek 7 éves koráig a családban részesül nevelésben. 7 éves korától a gyermek az államé. Ettől kezdve a következő szakaszokban történik nevelése, tanítása: 7—10 éves korában testi nevelésben részesül, 10—13 éves korában megtanul írni, olvasni, 13—16 éves korában műzsai nevelésben részesül, 16—20 éves korában ephebos lesz. A 20 éves korban bekövetkező szelekció után, aki arra alkalmas, 20—30 éve között tovább tanul, elmélyíti és filozófiailag megalapozza

az aritmetikát, geometriát, asztronómiát és zeneelméletet. 30 éves korban újabb szelekció következik, és az, aki ezen megfelel, 35 éves koráig dialektikát tanul. Ekkor válik kész filozófussá. Újabb szelekció következik és az arra legalkalmasabbak 35—50 évig, vagyis 15 évig közszolgálatot töltenek be és különböző hivatalokban szerzik meg az állam kormányzásához szükséges gyakorlatot és csak 50 éves korban lesznek az állam kormányzói. Amint látjuk a nevelési folyamat végén az állam kormányzói állnak és Platon ennek a nevelési célnak elérése érdekében építi fel rendszerét. Az utazásokat az 50 és 60 év között engedélyezi, vagyis akkor, amikor a nevelés lényegében befejeződött. A külföldre utazó koráról a következőket mondja: »... legyen túl az ötven éven, továbbá azok közül való legyen, kik más téren is, de különösen a hadügy terén tekintélynek örvendenek, ha el akarja nyerni a törvények őreinek engedélyét az idegen államokba való utazásra. Az viszont, aki már elmúlt hatvan éves, többé ne induljon szemlélődő útra.« [13] A tíz évből az illető annyit tölthet szemlélődéssel, amennyit csak akar. Miért teszi Platon ilyen késő korra a külföldi utazást? Azért, mert az illető már nem téríthető rossz útra. Ennek fontosságát a későbbiekben fogjuk látni.

Montaigne a gyermek nevelésének és fejlődésének korszakos felosztását nem adja. Nevelési céljának azonban legjobban megfelel a kisgyermekkor. »Kíváncsinos, hogy az ifjút már zseni gyermekkorában, vigyük utazni.« [14], így biztosítható ugyanis az idegen nyelv könnyű elsajátítása.

Komenský szervesen egymásra épülő fejlődési fokozatot ad négyszer hat éves szakaszban és iskolarendszerét ehhez a négy fejlődési szakaszhoz kapcsolja. Az 1—6 évig tartó gyermekkornak az anyai iskola, a 6—12 évig tartó serdülőknak az anyanyelvi iskola, a 12—18 évig tartó ifjúknak a latin iskola, végül a 18—24 évig tartó férfiváfejlődés korának az akadémia felel meg. A külföldi utazásoknak az utolsó hat évben, illetve azután biztosít helyet. »Az utazások kérdésében (amelyeknek helyet adtunk ezen utolsó hat évben, vagy ennek eltelte után), nincs szükség semmiféle intelemre, csak talán az, hogy tetszik nekem, és véleményemmel találkozok Platon megítélésé, aki tiltotta, hogy az ifjúság utazzék, mielőtt kiforrott volna tüzes ifjúságának minden féktelenségét és nincs meg a szükséges bölcsessége és jártassága az utazáshoz.« [15]

Locke is alapos vizsgálódás alá veszi az utazásra alkalmas kor kérdését. Külön szól arról, hogy melyik kor alkalmas erre, és melyik nem. Azért teszi ezt, mert azt tapasztalja, hogy a gyakorlatban nem az arra alkalmas korban küldik ki a nemes úrfit külföldre. »Bévallom, idegen országok beutazása nagy haszonnal jár, csak hogy az idő, amelyet rendszerint kiszemelnék arra, hogy a család felnőtt fiát külföldre küldjék, a legkevésbé alkalmas arra, hogy hasznát, előnyeit lássa utazásának.« [16] A nemes úrfi rendes utazási ideje a 16 és 20 éves korban van. Ezt az időszakot azonban nem helyesli, mert nem teszi lehetővé, hogy eszmévilága gyarapodjék. Szerinte a »... legalkalmasabb idő arra, hogy a nemes úrfit külföldre küldjük vagy az, amikor még fiatalabb: ez esetben nevelővel küldjük, akinek mindenképpen hasznát látja...« (ez a kor a nyelvtanulás szempontjából jó)... vagy pedig néhány évvel később, de akkor nem adunk melléje nevelőt, mert abban a korban már magamagát tudja vezetni«... [17] (ez a kor pedig a jó modor elsajátítására a legalkalmasabb).

Rousseau a gyermek fejlődését négy szakaszban jelöli meg és ezekhez a szakaszokhoz kapcsolja az egyes életkorokban szerinte szükséges nevelési eljárásokat. Születéstől 2 éves korig a testi nevelésnek, 2—12 évig az érzékszervek nevelésének, 12—15 évig az értelmi nevelésnek és a munkára nevelésnek, végül 15 évtől a nagykorúságig az erkölcsi nevelésnek kell megvalósulni. Így neveltjét a nevelés minden területében részesítette. A nagykorúság után is figyelemmel kíséri azonban neveltjét, Emilt. Miután Emil elérte nagykorúságát, eljegyzi Zsófiát és csak azután indul külföldi utazásra, hogy visszatérte után Zsófiával házasságot kössön. Emilt tehát — Rousseau kifejezése szerint — először szerelmessé tette, mielőtt utaztatta, hogy két évi utazás után türelmetlenül térjen vissza jegyeséhez. Eljárásának erkölcsnevelő jelentősége is van, erre később visszatérünk.

Az eddigi elemzésből láthatjuk, hogy — bár általánosságban a felnőtté válás korát tartják a legalkalmasabbnak az utazásra —, lényegében valamennyien különböző korokat jelölnek meg. Az eltérések okának megértéséhez vizsgálat alá kell vennünk azt, hogy az egyes pedagógusok nevelési rendszerükben milyen szerepet juttatnak az utazásnak.

Platon köztudomásúan két munkájában foglalkozik részletesen a nevelés kérdésével: az »Állam«-ban és a »Törvények«-ben. Mindkettőben az ideális állam képét, berendezését rajzolja meg, s ennek megfelelően mindkettőben a nevelést politikai keretben tárgyalja. Amíg azonban az »Állam« c. munkájában nem fordít gondot a más országokkal való érintkezésre, addig a valósággal jobban számoló »Törvények« c. munkájában kitér arra is, hogy milyen legyen az államok közötti kapcsolat. Az állam szempontjából fontos, hogy kapcsolatot tartson más államokkal és ezt szolgálják az állam polgárainak utazásai. »Az az eljárás viszont, hogy se ne engedjünk be idegeneket, se magunk külföldre ne utazzunk, egyrészt egyáltalán nem is lehetséges, azonkívül mások szemében nyersnek és barátságtalannak tűnnek fel, ha az idegenek kiűzésének már elnevezésében is ellenszenves eljáráshoz folyamodnánk, és ilymódon öntelt és összeférhetetlen jelleműnek tüntetnők fel magunkat.« [18]. Amint látjuk, a kapcsolatnak két formája van: külföldre utazás és idegenek bebocsátása. Targyunknak megfelelően csak az elsővel foglalkozunk. Miért látja fontosnak a külföldre utazást az állam szempontjából? Azért, »...mert egy állam sem lehet eléggé művelt és nem juthat fejlődés tetőpontjára, ha elzárkózottsága folytán nem tesz szert elég élettapasztalatra és jó és rossz embereket illetőleg, — és saját törvényeit sem tudja megőrizni, ha csak szokásból, nem pedig meggyőződés alapján fogadja el őket« [19]. A külföldi utazásoknak az a céljuk, — mondja másutt —, hogy más államokban tapasztalatot szerezve »...megszilárdítsák azokat az intézményeket, amelyek náluk otthon jók,« illetve »...javítsanak azokon, amelyekben fogyatékoság mutatkozik.« [20]. Fontos tehát a külföldi utazás, azonban az is fontos, hogy az utazás közben folytatott szemlélődést helyesen gyakorolják, mert az utazás nemcsak hasznos az állam szempontjából, de veszélyeket is rejt magában: »Az államoknak egymással való érintkezése természetsszerűleg összekeveri a különféle szokásokat és erkölcsiségeket, mert az idegenekkel való érintkezés az úti vágyat plántálja az emberekbe.« [21]. Ez azonban — folytatja — csak a legjobban berendezett államot veszélyezteti, s mivel ilyen állam kevés van és a legtöbb állam beren-

dezése nem mondható jónak, az összekeveredés nem hozhat bajt. Minthogy Platon a legjobb államot rajzolja meg, természetesen, hogy állama számára az utazás veszélyeket rejt magában. Viszont — amint láttuk — a kapcsolat szükségességét éppen az állam léte szempontjából elismeri, az államnak tehát »... meg kell fontolnia, mitévő legyen polgárainak külföldi utazása és a külföldiek bebocsátása tekintetében. A törvényhozónak tehát tanácsot kell e tárgyban adnia« [22]. Ennek megfelelően — mint mindent a »Törvények«-ben megrajzolt államban — törvények szabályozzák az utazásokat is. Ezek a törvények részint arra vonatkoznak, hogy kik és milyen korban mehetnek külföldre. Az utazó korát már megvizsgáltuk. Abból a szempontból, hogy kik mehetnek utazni, Platon megállapításai ellentmondók. Egyik helyen azt mondja, hogy magánügyben senki sem utazhat, máshelyen pedig mindenki számára biztosítja az utazást. A törvények másrészt arra vonatkoznak, hogy ellenőrizze az utazásról visszatért egyént, számoltassa be tapasztalatairól. Platon az állam szempontjából előbb már tárgyalt veszélyeket úgy kívánja elkerülni, hogy az, aki külföldön járt, hazatérése után álljon a törvények felügyelőinek gyűlekezete elé. Platon itt utal az utazások pedagógiai vonatkozásaira, természetesen nem választva el az állami feladatoktól. A törvények felügyelőinek gyűlekeztében ugyanis a papok, a tíz legidősebb törvényőr között helyet foglalnak az egész nevelésügynek mind a jelenlegi, mind volt felügyelői. Az utazásról visszatértnak az a feladata, hogy »... ha útjában talált olyan emberekre, akik felvilágosítást tudtak adni a törvényhozásról, nevelésről, művelődésről, vagy pedig maga is vett észre egyetmást, közölje mindezeket az egész gyűlekezettel« [23]. A nevelésügy felügyelőinek tehát az a feladatuk, hogy tanulmányozzák a beszámoló alapján más államok nevelését. Azonban a legfontosabb mégsem ez, hanem meg kell állapítaniuk a többi törvényőrrel együtt azt, hogy a visszatérte milyen hatással volt az utazás: a régi maradt-e, jobb vagy rosszabb lett-e? Az első két esetben dicséretben részesül. »Ha ellenben az a benyomás alakul ki róla, hogy utazása megrontotta, akkor ne érintkezzék se ifjúval, se öreggel, s ne adja ki magát valami nagy bölcsnek« [24]. Ha pedig nem fogad szót, meg kell halnia, feltéve, ha a törvényszék előtt rábizonyul, hogy a nevelés és törvényhozás ügyeibe beleártotta magát. Amint láttuk az elemzés során, már Platon észrevette az utazásoknak nagy nevelő jelentőségét.

A középkorban sem a nevelés célkitűzése; a túlvilági életre való előkészítés, sem az oktatás anyaga; a hét szabad művészet és az ehhez kapcsolódó latin nyelv, sem a neveléshez-oktatáshoz tartozó módszerek nem tették szükségessé az utazásokat. Megváltozik a helyzet a renaissance korában.

Engels megállapítása szerint a renaissance korában az ember tulajdonképpen először fedezte fel a földet. A földnek ez a felfedezése a pedagógiában úgy tükröződik, hogy új, természettudományi tárgyakkal bővül az oktatás anyaga, a nevelésben pedig új nevelési eszménykép megvalósulása jelentkezik. Az oktatás új tartalmának, a nevelés új célkitűzésének megfelelően új oktatási-nevelési módszerre is szükség van. A könyvből való tanulás verbalizmusa helyett előtérbe kezd lépni a szemléltetés és az ismeretanyag megértésére való törekvés. Ilyen új módszer lesz később az utazás is. Először azonban a vele rokon módszer: a kirándulás jelentkezik.

Vittorino da Feltre tanítványaival időnként kirándult a közeli Alpok vidékére, s míg Peirarca az irodalomban tette emlékezetessé kirándulását a Monte Ventoso csúcsára, addig Vittorino révén a kirándulás a pedagógiában kap fontos szerepet. *Rabelais* is nagy feladatot szán a kirándulásoknak a »Gargantua és Pantagruel« c. munkájában; a középkori módszerrel szemben Gargantua kirándulás közben ismerkedik meg a természettel. Rabelais azonban már túl is lép a kirándulásokon. Gargantua fia, Pantagruel, nagy és kalandos utazásokat tesz meg. Az apa levelében a következőket írja fiának: »És ami a természeti jelenségeket illeti, azt akarom, hogy érdeklődéssel fordulj feléje; ne legyen se tenger, se patak, se forrás, melynek ne ismernéd halait; a levegő minden madarát, az erdők minden fáját, bokrárt és cserjéjét, a föld minden fűvét, a mélységek gyomrába rejtett ércet, egész Kelet és Dél drágaköveit: semmi se legyen számodra ismeretlen.« [25] Ugyanebben a levelében azt is írja fiának, hogy látogassa a művelt embereket, akik Párisban vagy egyebütt laknak. A fenti idézet is mutatja, hogy a renaissance korában az emberek valóban az egész világot igyekeztek megismerni. Ugyanezt tapasztaljuk Montaignenál is, vele azonban részletesebben kell foglalkoznunk.

Mindazoknak a nevelési célkitűzéseknek, amelyek előtérbe lépnek a középkori elhanyagolás után, Montaigne is nagy figyelmet szentel. Elgondolásaiban fontos szerepet kap az utazás is, mint nevelési módszer. Ennek olyan nagy jelentőséget tulajdonít, hogy nevelési elgondolásainak megértéséhez elegendő elolvasni az utazásról írt fejezeteit. Ezzel kapcsolatban ugyanis a nevelés csaknem minden kérdését érinti. Mint a többi renaissance-kori nevelő, Montaigne is elítéli és élesen bírálja a középkori oktatás-nevelés módszerét és eredményeit. Kora tudósairól mondja: »Aki közelebbről megfigyeli és szigorúan megvizsgálja ezt a népséget, mely a világot oly nyavalyássá teszi, azt fogja találni, mint magam, hogy többnyire nem ért meg se másokat, se önmagát, és hogy emlékezetük, igaz, eléggé meg van töltve, de ítéletük egészen üres és sivár.« [26] Ezért hangsúlyozza olyan sokszor az értelem, az ítélőképesseg fejlesztésének fontosságát. A túlvilágra való nevelés helyett ő is a világi nevelés híve: »... a gyermeket teljesen a világ, a társaság számára akarja nevelni... Nevelési munkánkat az ebben a világban, még pedig a nemesi úri világban, a társaságban való helytállásra fejlesztés szándéka kell, hogy irányítsa« [27]. Az embernek a világban látnia kell helyét, hogy értékelni tudja önmagát. A régi iskola világtól, valóságtól elforduló oktatása helyett hangsúlyozza: »Ez a nagy világ tükör... , melyben ha igazán ismerni akarjuk magunkat, meg kell néznünk a magunk képét. Szóval, én szeretném, ha tanítványunknak e nagy világ lenne a tulajdonképpeni könyve.« [28]. Ezt a nagy világot pedig utazásokkal lehet megismerni, és így válik az utazás Montaignenál a világi nevelés megvalósításának eszközévé. Ennek a nevelési célnak megfelelően jelöli meg azt is, hogy az utazás során mire kell a figyelmet fordítani. Ne régiségtani ismereteket szerezzünk, sokkal helyesebb, ha az emberek, az élet megfigyelésére törekszünk. »Ha megismerjük a sokféle emberi természetet, vallásfelekezetet, véleményt, törvényt és szokást, akkor megtanuljuk: a mienket egészségesen megítélni és saját ítélőképességünk tökéletlenségét és a természettől való gyengeségét felismerni. Ez nem könnyű módja a tanulásnak.« [37]. Ezért nem javasolja,

hogy megfigyeljük pl.: Néro arca mennyivel hosszabb vagy szélesebb a különböző érmeken, hiszen ez megint az emlékezet megterheléséhez vezetne, és nem járulna hozzá az ítélőképesség fejlesztéséhez. Az utazásoknak pedig éppen ezt a célt kell szolgálniuk. »Az emberi értelmet a világlátás bámulatosan fejleszti; ha magunkba zárkozunk s a világtól visszavonulunk, akkor nem látunk tovább az orrunk hegyénél.« [29]. Más helyen pedig: »Azért utazzunk, hogy megismerjük idegen nemzetek érzés- és életmódját, hogy másokkal érintkezve agyunkat csiszoljuk.« [30]. Így az utazás az elmefejlesztés kitűnő gyakorlata lesz, hiszen látjuk a természet ábráinak sokféleségét, állandóan ismeretlen és új dolgokat fogunk fel. Az értelmi erők, különösen az önálló ítélőképesség fejlesztése egyben harcot jelent a korlátoltsággal, a vallási és nemzeti előítéletekkel, megkötöttségekkel szemben is. Montaigne ebben látja az utazás egyik legfontosabb feladatát. Ennek megítélését csak akkor tudjuk elvégezni, ha ismerjük azt a kort, amelyben Montaigne élt. Fináczy tömören így jellemzi a korabeli Franciaország közállapotait: »Az egyház egységét féltők... szentül hitték, hogy karddal és máglyával, börtönnel és bitófával lehet uralkodni a lelkeken... az ország... hitszegések, rombolások, verengzések színhelye volt.« [31]. Ezért tartja fontosnak Montaigne a vallási előítéletek elleni harcot és ezért kell külföldre utazni: »Ha falunk határában elfagynak a szőlők, a papunk azt prédikálja, hogy Isten haragszik az egész emberi nemre, s még a kannibálok is szomjan halnak. Ha kitör a polgárháború nem azt kiabálja-e mindenki, hogy vége a világnak, hogy nyakunkon az utolsó ítélet? nem jut eszünkbe, hogy már nagyobb bajok is voltak és az emberiség kilenczted része akkor is vígan élte világát.« [32]. Ezért idézi Sokratest, akinek széles látóköre az egész világot átölelte, és magához tartozónak tekintette nemcsak szülővárosát, hanem az egész emberi nemet »...nem mint mi, akik csak azt látjuk, ami lábunk előtt fekszik« [33]. Nemcsak a vallási, hanem a nemzetközi előítéletek ellen is jó eszköz az utazás: utazás közben »testileg-lelkileg szabadnak érzem magam s nincsenek előítéleteim: a nemzeti szokások különbözősége csak a változatosság örömeivel hat rám«. Továbbá: »Szégyenkezem az olyan honfitársaimon, akiket elvakít a hazai szokás, s dühbe jönnek mindentől, ami idegen,« ő éppen azért utazik, ...mert mondja: »beteltem szokásainkkal« [34]. Az utazásoknak azonban nemcsak az előítéletek elleni harcnak van szerepük, hanem hozzájárulnak az ember erkölcsi neveléséhez is. Montaigne világi nevelése azt is jelenti, hogy a vallásban gyökerező erkölcs helyett világi erkölcsre neveljen. Ezen Montaigne a következőt érti: »Az erkölcs egyetlen forrása szerinte a lelkiismeret, ami nem más, mint az erkölcsre vonatkoztatott értelmi belátás. Ideálja a becsületes ember... a tisztesség és a társasági szabályok elé vetett illendőség...« [35]. Ezekből érthetjük, hogy milyen fontosnak tartja idegen nemzetek erkölcsének, szokásainak megfigyelését: »...amondó vagyok, hogy bármely idegen erkölcs fölér a mienkkel«, [36] és az okos emberek mások életének pusztá szemlélői s az így szerzett ítéleteik szerint irányítják a maguk életét.

Az idegennyelv tanulásának céljából is nagy fontosságot szán az utazásoknak. Ezt szintén csak a középkort követő idők felfogásából értjük meg. Ő is több helyen kifogásolja a középkor latin és görög nyelv tanulásának

módját és eredményeit: »A görög és latin nyelv tudása kétségkívül szép dolog, de drágán jutunk hozzá.« [37]. Montaigne ezért javasolja részint élő nyelvnek tanulását, részint a nyelvtanulás módszerében szükséges változást. A nyelvtanulás céljára pedig »... csodálatosan alkalmas ... az emberekkel való érintkezés és az idegen országok látogatása« [38]. Ezért kell már korán külföldre küldeni a gyermekeket, először olyan szomszédos országokba, melyeknek nyelve egészen más, mint az övé, s melyekhez, ha korán nem szoktatjuk, sohasem idomul hozzá a nyelve.

A renaissance korában előtérbe lép a testi nevelés is. Montaigne erre is nagy gondot fordít, és az akkori utazási körülményeknek megfelelően (Montaigne is útjának nagy részét öszvérháton tette meg) az utazásoknak testedző jelentőséget is tulajdonít: »Testünk ilyenkor se nem rest, se nem túlhajszolt, s e mérsékelt foglalataskodás alatt tudónk szabadon lélegzik. En például jó nyolc-tíz óra hosszat ülök fáradtság nélkül nyeregben, akármilyen kólikás vagyok is.« [39]. A gyermek számára különösen azért javasolja a szülői ház elhagyását, mert a szülők elkényeztetik a gyermekeket és nem képesek »... keményen az élet viszontagságaira előkészíteni őket, ahogy az szükséges; nem tudják elnézni, hogy sétájáról porosan és izzadtan jöjjön haza, hogy túlhideg vagy túlmeleg italokat igyék, hogy ráüljön egy makrancos lóra. Mindez pedig nem árt meg: aki fiából életrevaló embert akar csinálni, az fiataalkorában ne kímélje túlságosan« [40]. Végül fontos szerepet kapnak nála az utazások — szintén a renaissance új világszemléletének megfelelően — a természet megismerése, szépségeiben való gyönyörködés céljából is. »Sok távoli tájat láttam, hol szívesen megmaradtam volna,« [41] vallja »Essais« c. munkájában.

Komensky a »Nagy Oktatás«-ban csak nagyon röviden érinti az utazások kérdését; ezt már az utazás korának elemzésénél teljes egészében idéztük is. Szavait azonban röviden elemeznünk és értékelnünk kell. Mi az, amiért gondolatai rövidségük ellenére is olyan értékesek? Komensky azt hirdeti, hogy mindenkit meg kell tanítani mindenre. Ez a demokratizmus azonban nemcsak az alsófokú iskolák kiterjesztésében mutatkozik meg, hanem az utazások kérdésében is. Kik mehetnek ugyanis szerte külföldre? Azok, akik az akadémiát elvégezték. Ennek pedig az az előfeltétele, hogy az illető az anyanyelvi, illetve a latin iskolát kiváló eredménnyel végezze el. Így az akadémiára a tehetséges szegények is bekerülhetnek s terve szerint külföldre is mehetnek. Mivel nem a vagyoni helyzethez, társadalmi osztályhoz, hanem a rátermettséghez köti az utazásokat, ezzel nagy lépéssel haladt előre általánossá tételük felé. Komensky sokkal realisabb ebben a kérdésben, mint azok, akik előtte vagy utána szólnak róla. Az utazás nála nem egy ideális állam törvényekkel szabályozott művelődési lehetősége, hanem realisan megvalósítható pedagógiai célkitűzés. Nem véletlen tehát, hogy a külföldi utazásoknak gyakorlatban kialakult rendszere éppen Komensky elgondolásaihoz hasonlóan valósult meg. Fontos megjegyeznünk azt is, hogy Komenskynál az utazásokra akkor kerül sor, amikor az ifjak egy bizonyos szakterületen — teológiában, orvos-, ill. jogtudományban — alapos ismereteket szereztek és külföldi útjukat is főleg ennek elmélyítése érdekében teszik meg. Amíg mások az utazást főleg az ember általános fejlődése érdekében ajánlják, addig Komensky nem elégszik meg ezzel, mert az utazás során

»a jövőendő tudósok, politikusok, teológusok és orvosok megismerik a világ népeit, azok szokásait, termelési módszereiket és eredményeiket, és az utazás alkalmával szerzett tapasztalataikat hasznosítják saját népük körében« [42]. Komenskynál a hangsúly a saját népük érdekében való felhasználáson van.

Locke »Gondolatok a nevelésről« c. művében társadalmi osztályának — az angol polgárságnak — művelődési eszményképét rajzolja meg, és ennek az eszményképnek nevelési elveit fekteti le. »... a forradalomban győzelmes angol polgárság... lassanként megérlel egy új művelődési irányt is, az individualitásában művelt szabad polgárnak, a kapitalizálódó polgári társadalom gentlemanjének ideálját. Olyan emberi eszményt, amelynek egyik meghatározó jegye a finom társadalmi, helyesebben társaságbeli műveltség. Ez az empirista irányú individualizmus jelentkezik Locke nevelésügyi gondolkodásában« [43]. Montaigne-hez hasonlóan ő is többre becsüli a világban, társaságban való jártasságot az ismeretek mennyiségénél, s nevelési célja nem tudósok, hanem erényes és bölcs emberek nevelése. Az utazásokat teljesen a gentleman nevelési céljának megvalósítására kívánja felhasználni. Már láttuk, hogy milyen nagy körültekintéssel tárgyalja azt, hogy a gyermek életének melyik kora a legalkalmasabb a külföldi utazásra, hiszen ez nagymértékben befolyásolja, hogy kellő haszonnal jár-e ez az ifjú számára. Locke-nak pedig, aki a hasznosság elvét hirdeti, ez nem jelenthet lényegtelen kérdést. Az utazás hasznát a következőkben látja: »Az utazástól várható előnyöket elsősorban erre a kettőre lehet visszavezetni: először nyelvismerete gazdagodik, másodszor gyarapszik, okossága, bölcsesége, amennyiben olyan embereket lát, olyan emberekkel érintkezik, akiknek természete, szokása, életmódja nemcsak eltér egymásétól, hanem eltér, jelesen mindattól, amit szülőhelyén és annak környezetében tapasztalt.« [44]. Nála is fontos szempont tehát modern nyelveknek élőszó útján való könnyű és gyors megtanítása. Amint láttuk, ezért javasolja az utazásra a korai gyermekkort, amikor a gyermek nevelőjével utazik, aki másra is tanítja. »Arra, hogy idegen nyelvet sajátítsunk el és nyelvünket a helyes kiejtéshez, hangsúlyozáshoz szoktassuk, a legalkalmasabb idő hetedik évtől a tizenegyedikig, vagy tizenhatodikig és akkor is igen ajánlatos, sőt szükséges a nevelő, aki ezen nyelveken kívül egyéb tárgyakra is tanítja.« [45]. A nyelvtanulás mellett azonban fontos az erényes ember nevelése is az utazás során, hiszen Locke szerint, az ember értékét nem ismereteinek mennyisége, hanem erkölcsisége dönti el. Ezért tartja jelentősnek az utazások erkölcsnevelő szerepét és ezért nem helyesli a nevelő nélküli, korai gyermekkori utazásokat. Ebben a korban gyermekeket utaztatni, annyit jelent, »mint kitenni őt élete legnagyobb veszedelmeinek akkor, amikor velük szemben legkevésbé van megvédve és biztosítva« [46]. De nem helyes ez a kor azért sem, mert nem lehet biztosítani az utazás legfontosabb feladatát: a társaságbeli modor elsajátítását. Ehhez az szükséges, hogy neveltje emberekkel ismerkedjen meg, bekerüljön társaságukba. Az emberismeret azonban nehéz dolog, — vallja Locke — és nem lehet várni azt, hogy a külföldön a fiatalember azonnal járatos legyen benne. A fiatalembernek külföldön meg kell tanulnia: »miként őrizze meg az idegenekkel és mindenféle emberekkel való érintkezésében a lekötelező, nyájás

magatartás ártalmatlan oltalma alatt szabadságát s függetlenségét, anélkül, hogy jó vélekedésüket elveszítené» [47]. Ennek érdekében az ifjúnak rangos emberekkel kell érintkeznie, akiktől megtanulhatja, mit tartanak finom modornak abban az országban, vagy mit érdemes abban figyelemre méltatni: pedig az ilyen emberektől egy nap alatt többet lehet tanulni, mint hogyha egy teljes esztendőn keresztül az egyik szállóból a másikba vándorol. Ilyen nagytehetségű, nagy állású emberek azonban nem állnak szóba olyan egyénnel, aki még nevelőre szorul, ezért tartja a legjobb kor-nak azt, amikor már olyan fejlett az ifjú, hogy nevelő nélkül utazhat. Ebben a korban már jól ismeri hazájának »... törvényeit, szokásait, természetes és erkölcsi jó oldalait meg hiányait« s azért, hogy a hasznosság kétoldalú legyen, »legyen mit cserébe adnia a külföldön azoknak, akiknek társaságától ismereteinek gyarapítását remélte« [48]. Locke az általa alapított reális művelődési rendszernek megfelelően jelöli meg azt, hogy mit kell az utazás során megfigyelni: meg kell ismerkedni »az országnak szokásaival, erkölcsseivel, törvényeivel és kormányfőmájával, amelyben az ifjú tartózkodik«.

Rousseau, a XVIII. században élő, nagy francia gondolkodó és író, gondolataival a francia polgári forradalmat ideológiailag készítette elő. A felvilágosodás korában a filozófusok gyakran alkalmazták műveikben azt az eljárást, hogy a munkájukban szereplő egyénnel nagy utazásokat tetettek meg s ezen az úton mondtak bírálatot a feudális társadalmi rendről. Alapjában véve, ehhez hasonló szerepet szán Rousseau is »Emil« c. munkájában az utazásnak, amikor neveltjét külföldi útra küldi a nagykorúság elérésekor. Az utazásnak ő is több nevelési feladatot szán, a legfontosabbat azonban a következőkben fogalmazza meg: »...szenteljük azt a két évet, amelyet visszatérésedig megállapítottunk, arra, hogy keresünk valahol Európában egy menedékhelyet, ahol boldogan élhetsz családdal« [49]. Rousseau látva a bomló feudális társadalmi rendet, menekülni akar belőle és Emilnek nevelője ezért javasolja: »Mielőtt megválasztanád ezt a boldog földet (ti. ahol le akar telepedni), biztosítsd magadat, hogy itt megtaláld a békességet, amelyet keressz; vigyáz, hogy erőszakos kormány, üldözésre vágyó vallás, visszás erkölcsök ne háborgassanak rajta.« [50]. Rousseau is a szabadság, egyenlőség, testvériség elveit hirdeti s nevelési főcélja: szabad embert nevelni, aki mérhetetlenül szereti a szabadságot és inkább kész életét odaadni, semmint a szabadságról lemondani. Emil tehát olyan helyet keres, ahol szabad lesz. Az utazások során Emilnek tájékozódni kell a kormányzat, a közerkölcsök és az állami alapelvek összes ügyeiben. »Ez a világlátott, tapasztalati megismerés szolgálja tulajdonképpen az általa nevelt egyénnek a társadalomba való végső beintegrálódását.« [51]. Az utazásokra abban a korban kerül sor, amikor Emil »már más lényekkel való fizikai, s a többi emberrel való erkölcsi vonatkozásában szemlélte magát, de feladat még az is, hogy polgártársaival való társadalmi vonatkozásaiban is szemlélje magát. Meg kell ismerkednie tehát utazásai során az emberi társadalommal. Az utazás közben végzett kutatások fonalán jut el Emil arra a megismerésre, hogy »melyek a polgárok kötelességei és jogai és el lehet választani az előbbieket az utóbbiak-tól; hogy mi a haza, szabatosan miben áll és miről ismerheti meg mindenki, hogy van-e hazája vagy nincsen« [52]. Emil erkölcsileg fejlett — hiszen

Rousseau 15. évétől csak erkölcsi nevelésben részesíti — Rousseau mégis fontosnak tartja hangsúlyozni: az utazás csak azoknak való, akik elég szilárdak önmagukban. Az utazások ugyanis nagy hatással vannak az ember erkölcsi fejlődésére: »Mindenki, aki hazatér a világjárásból, visszatérésekor az, ami egész életében lesz.« »A rosszul nevelt és rosszul vezetett fiatalember utazásuk közben magukra veszik azoknak a népeknek összes bűneit, melyeket bejártak és egyet sem azok közül az erények közül, melyekkel ezek a bűnök elegyedve vannak.« [53] A jól neveltek azonban valamennyien jobbakul és okosabbakul jönnek vissza, mint ahogy elindultak. Ezzel kapcsolatban megismétli könyvében előbb kifejtett gondolatát: a nagyvárosok erkölcstelének, bennük borzalmas romlottság uralkodik. Most értjük meg miért kell Emilnek utazása előtt eljegyezni Zsófiát: »... a fiatalember kell, hogy szeressen vagy pedig kicsapongó lesz.« Emilt azonban mégis óvni kell az erkölcstelenségektől és ezért — »vissza a természethez« elvének megfelelően — javasolja: »Tanulmányozzatok a népet városain kívül, csak így fogjátok megismerni.« »... minden nemzet így megfigyelve sokkal többetérőnek látszik, mennél jobban közelednek a természethez, annál inkább uralkodik a jóság jellemükben; csak ha bezárkóznak városaikban, csak ha a kultúra révén megváltoznak, csak akkor aljasodnak el« [54]. A városok elkerülése tehát nemcsak az erkölcsi nevelés szempontjából fontos, hanem az ország népének igazi megismerését is szolgálja. Milyen eredménnyel jár a külföldi utazás? »Nem kevésbé gyöngéd szívvel, mint elutazásakor, sokkal felvilágosultabb szellemet hoz magával.« [55] Más helyen: »Miután bejártuk Európa néhány nagy és sokkal több kis államát, miután megtanultunk két-három főnyelvet, miután láttuk, ami bennük igazán érdekes, akár természetrajz, akár kormányzat, akár művészetek, akár emberek dolgában«, Emil türelmetlenül siet vissza jegyeséhez. Amint látjuk, az idegen nyelv tanulásának Rousseau is helyet juttat az utazásokban.

Rousseau-val kapcsolatban még egy kérdést kell érinteni. Amint láttuk, Emil azzal a céllal is indul külföldre, hogy megállapítsa, miről ismerheti meg mindenki, van-e hazája vagy nincsen. Rousseau nem marad adós a válasszal ebben a kérdésben sem. Érdekes itt összevetni Emilnek és nevelőjének állásfoglalását a hazatérés után. Emil, akit egész életében a szabadság mérhetetlen szeretetére neveltek így nyilatkozik: »Gazdagon vagy szegényen, szabad leszek. Nemcsak egy bizonyos országban, egy bizonyos vidéken leszek az; az leszek az egész földön. Mit bánom helyzetemet a földön? Mit bánom, hogy hol vagyok? Mindenütt, ahol emberek vannak, testvéreimnél leszek, mindenütt, ahol nincsenek, magamnál leszek«, mert a szabadság az ember szívében van és mindenütt magával hordja. A nevelő — vagyis Rousseau — Emilnek erre a véleményére a következőket feleli: »... hol az a jóra való ember, aki nem tartozik semmivel szülőföldjének? ... Ne mondd tehát: mit bánom én hol vagyok? Igenis, fontos dolog neked, hogy ott légy, ahol be tudod tölteni minden kötelességedet; e kötelességek egyike a ragaszkodás születésed helyéhez« [56]. Ez a megállapítás mutatja egyben a legnagyobb különbséget Montaigne, Locke és Rousseau nevelési célkitűzése között. Montaigne és Locke az egyéni és csak az egyéni boldogulást és világban való érvényesülést tartják szem előtt az utazások során is, Rousseau pedig a hazáját szerető, sza-

bad állampolgárt, és ezzel lényegében az utazások tapasztalatai alapján válik az ember.

Az eddigiek alapján láthattuk, hogy az utazások pedagógiai jelentősége a renaissance és a felvilágosodás korában lép előtérbe. Ennek oka természetesen nemcsak a korábban említett pedagógiai felfogás megváltozásában van. Ezt elsősorban gazdasági okok: új világrész felfedezése, az ipar, kereskedelem, közlekedés fejlődése segítette elő. Ezek a tényezők hatottak ki azután az ember világnézetének megváltozására. A hanyatló feudalizmus megkötöttségeit lerázó, új, kialakulóban levő társadalmi rend embere az előtte feltáruuló világból minél többet akar megismerni. Ezért érdekli minden és mohó kíváncsisággal járja a világot, hogy biztosítsa szellemi erejének kibontakozását. Az ember képességeinek teljes kifejlesztéséhez igyekezett hozzájárulni a nevelés is és az ember sokoldalú alakítása a legfőbb követelmény lesz. A nevelés valamennyi ágával kapcsolatban új, haladó nézetek keletkeznek és ezzel együttes célja az »ember«, a teljes ember nevelése. Ennek a célnak szolgálatába állítják — amint láttuk — az utazást is. Azt akarják ezzel elérni, hogy az ember ne könyvből, hanem a világ — természet és társadalom — tanulmányozása alapján jusson el a dolgok helyes megismeréséhez, így ismerje meg a világot és ebben a világban a helyét, járuljon ez hozzá az ítélőképesség fejlesztéséhez, az értelmi erő alakításához. Egyben az ember erkölcsi világában szerzett tapasztalata alapján váljon erkölcsösebbé, jobbá — és Rousseau-nál — a haza igazi polgárává. Ehhez a két fő célkitűzéshez járul az is, hogy az utazás fejlessze a testet és nyújtson lehetőséget a természet szépségeiben való gyönyörködéshez, vagyis járuljon hozzá az ember esztétikai neveléséhez. Ezek alapján érthetjük meg Csernisevskijnek, a feudális társadalmi rendszer ellen harcoló forradalmi demokratának állásfoglalását, aki a hanyatló feudalizmus oktatását-nevelését bírálva a következőket írja az utazásról: »Semmiféle iskolai munka és semmiféle kandidátusi, magiszteri, vagy doktori értekezés kidolgozása nem nyújt annyi hasznosat a fiatalembernek, mint az utazás.« [57].

JEGYZETEK

- [1] Locke: Gondolatok a nevelésről. 1914. 214.
- [2] Montaigne: Essais. 1944. 52.
- [3] Rousseau: Emil. 1911. 668—669.
- [4] Platon összes művei. 1953. II. 1038.
- [5] Rousseau, i. m. 690.
- [6] Platon, i. m. 106.
- [7] Medinszkij: A nevelés története. 1951. 391.
- [8] Fináczy: A renaissancekori nevelés története. 1919. 124.
- [9] Montaigne, i. m. 51.
- [10] Medinszkij, i. m. 134.
- [11] Medinszkij, i. m. 460.
- [12] Rousseau, i. m. 670.
- [13] Platon, i. m. II. 1039.
- [14] Montaigne: Pedagógiai tanulmányai. 1913. 40.
- [15] Comenius: Nagy Oktatástana. 1953. 370.
- [16] Locke, i. m. 214.

- [17] Locke, i. m. 215.
- [18] Platon, i. m. II. 1037.
- [19] Platon, i. m. II. 1038.
- [20] Platon, i. m. II. 1039.
- [21] Platon, i. m. II. 1037.
- [22] Platon, i. m. II. 1036.
- [23] Platon, i. m. II. 1040.
- [24] Platon, i. m. II. 1040.
- [25] Rabelais: Gargantua és Pantagruel. Világirodalmi antológia. II. 41.
- [26] Browning: A nevelés elméletének története. 1907. 95.
- [27] Tettamanti Béla: Neveléstörténet. (Egyetemi jegyzet.) 1950. 58.
- [28] Montaigne, i. m. 46.
- [29] Montaigne, i. m. 45.
- [30] Montaigne, i. m. 41.
- [31] Fináczy, i. m. 131.
- [32] Montaigne, i. m. 46.
- [33] Montaigne, i. m. 46.
- [34] Montaigne, i. m. 53.
- [35] Tettamanti, i. m. 59.
- [36] Montaigne, i. m. 53.
- [37] Montaigne, i. m. 64.
- [38] Montaigne, i. m. 40.
- [39] Montaigne, i. m. 51.
- [40] Montaigne, i. m. 41.
- [41] Montaigne, i. m. 52.
- [42] Vászko: Komensky Amos János világnézete és pedagógiája. 1954. 118.
- [43] Tettamanti, i. m. 119.
- [44] Locke, i. m. 214.
- [45] Locke, i. m. 214.
- [46] Locke, i. m. 214.
- [47] Locke, i. m. 216.
- [48] Locke, i. m. 215.
- [49] Rousseau, i. m. 674.
- [50] Rousseau, i. m. 674.
- [51] Tettamanti, i. m. 156.
- [52] Rousseau, i. m. 688.
- [53] Rousseau, i. m. 670.
- [54] Rousseau, i. m. 692.
- [55] Rousseau, i. m. 695.
- [56] Rousseau, i. m. 696.
- [57] Csernisevskij: Válogatott pedagógiai írások. 1952. 262. oldal.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЗАГРАНИЧНЫХ ПУТЕШЕСТВИЙ В РАБОТАХ ВЕЛИКИХ ПЕДАГОГОВ

Ш. Берецки

Путешествия имеют большое очеловечивающее влияние. Поэтому некоторые педагоги ставят органической частью своей учебной-педагогической системы. С точки зрения педагогического влияния считается важным установление того, что какой период развития человека самый годный к заграничному путешествию. В соответствии со своей педагогической системой Платон главным образом в интересах государства, Монтень и Лок в интересах светского человека, Коменский в интересах повышения ква-

лификации специалистов. Руссо в интересах воспитания гражданина подчеркивают важность путешествия. Мы можем установить, что путешествие как педагогический метод получает важную роль в эпохах Возрождения и Просвещения, когда новая цель обучения-педагоги требует и новых методов.

GROSSE PÄDAGOGEN ÜBER DIE BEDEUTUNG DER AUSLANDSREISEN

von

S. BEREZKI

Das Reisen übt eine grosse Wirkung auf die Entwicklung des Menschen aus. Deshalb erachten es manche Pädagogen als einen unentbehrlichen Faktor des Unterrichts und der Erziehung. Sie halten es vom Standpunkt der erzieherischen Einwirkung für notwendig zu bestimmen, welche Entwicklungsperiode des Menschen für die Auslandsreise am geeignetsten ist. Seinem pädagogischen System entsprechend betont Platon die Notwendigkeit solcher Reisen hauptsächlich im Interesse des Staates, Montaigne, Locke zwecks Ausbildung weltgewandter Herrenmenschen, Komensky wegen Weiterbildung von Fachleuten, Rousseau im Interesse der Erziehung zum Staatsbürger. Es kann festgestellt werden, dass das Reisen als Erziehungsmethode zur Zeit der Renaissance und der Aufklärung eine wichtige Rolle zu spielen begann, als die neuen Ziele von Unterricht und Erziehung auch neue Methoden erforderten.